

ANDREEA LAZEA

JAVNA UMJETNOST U POSTSOCIJALISTIČKOJ RUMUNJSKOJ. SLUČAJEVI BUKUREŠTA I TEMIŠVARA¹

ȘTEFAN LUIGI VARGA, SPOMENIK HENRIJU COANDI,
1992., TEMIȘVAR, RUMUNJSKA
ȘTEFAN LUIGI VARGA, MONUMENT TO HENRI COANDĂ,
1992, TIMIȘOARA, ROMANIA

Od svih transformacija koje je u javnom prostoru izazvala promjena političkih režima najbolje su proučeni oni povezani s mjestima sjećanja. Simbolična promjena imena ulica, uklanjanje spomenika posvećenih odbačenom režimu ili pak prenamjena zgrada od izrazite simbolične vrijednosti tumače se kao pokušaji da se traumatična prošlost baci u ropotarnicu povijesti.² Stoga stručnjaci koji proučavaju postsocijalistička društva ističu način na koji se javni prostor preoblikuje kao rezultat novih vrijednosti, potreba i težnji za boljom budućnošću društva.

U Rumunjskoj javna umjetnost stvorena tijekom socijalističkog režima nije monolitna i nema neko inherentno jedinstvo, budući da je, ovisno o razdoblju, bila više ili manje sputavana, pretežno modernistička ili pak konzervativna, i slijedila je u većoj ili manjoj mjeri estetske kanone koje je partijska ideologija nametala društvu u cijelosti. Iako se ne želim zadržavati na javnoj umjetnosti u doba socijalizma, smatram da je moguće i nužno izdvojiti neke od njezinih odrednica koje bacaju svjetlo i na umjetnost nastalu nakon 1989. godine. Tako glede tema kojima se posvećuju umjetnici možemo reći da tijekom posljednjih dvaju desetljeća socijalističkog režima uglavnom nastaju spomenici s općenitim, čak apstraktnim motivima kao što su "mladost", "majčinstvo", "djetinjstvo", "preci", "pobjeda", "jedinstvo" ili "junaci". Na primjer, u Temišvaru postoje barem tri javna umjetnička djela naslovljena "Mladi" ili "Mladost", a postavljena su 1975., 1976. i 1983. godine, dok se u Bukureštu još uvijek nalaze dva spomenika s naslovom "Dječja igra".

U odnosu na djela te vrste, kipovi posvećeni povijesnim rumunjskim ličnostima s područja politike ili kulture daleko su malobrojniji. Tako je u istom razdoblju u Temišvaru postavljen samo jedan javni kip, posvećen Györgyu Dózsi (pripadniku sekuljskog sitnog plemstva u Transilvaniji koji je poveo seljačku bunu protiv ugarskih zemljoposjednika 1514. godine, a nakon gušenja ustanka strahovito je mučen u Temišvaru) i jedan koji prikazuje Traiana Grozăvescu (briljantnog tenora koji je rođen 1895. u oblasti Temiš, a umro je u dobi od 32 godine). Još je uočljiviji nedostatak memorijalne skulpture u Bukureštu tijekom 70-ih i 80-ih godina, jer u tom razdoblju nijedna ličnost nije ovjekovječena u kamenu, drvu ili bronci, nego isključivo anonimni junaci, kao što su bili seljaci "Pobune 1907. godine".

Naslovi javnih umjetničkih djela odaju da općeniti ili apstraktni spomenici prevladavaju barem tijekom posljednjih dvaju desetljeća komunističkog režima te da nedostaju spomenici istaknutim pojedincima. To znači da je memorijalna narav javne umjetnosti tijekom 70-ih i 80-ih godina uvelike zamrla i prepustila mjesto difuznijoj ideološkoj poruci, koja je također bila umjerenija i manje politički nabijena. To je jedan od razloga zbog kojih se te spomenike nakon 1989. godine ostavilo u javnom prostoru, budući da se mogu tumačiti s različitih gledišta i nisu očito povezani s komunističkom ideologijom. Za vrijeme socijalizma služili su kao pedagoška sredstva u širem smislu, kao i estetski dodatak prilično šturo opremljenim gradovima. Iako je mnogo spomenika nastalih za vrijeme komunizma postavljeno u gradske parkove, njihova ideološka poruka nije bila odviše autoritativna, nego čak srdačna i ugodna.

Pogledajmo sada javnu umjetnost 90-ih godina u Temišvaru. Razmotrimo li je u istom interpretacijskom okviru, usredotočenom na teme javnih umjetničkih djela, uočit ćemo da je od 1993. do 2003. čak trinaest spomenika posvećeno važnim ličnostima. Poredani prema godini nastanka, to su sljedeći kipovi:

Franyó Zoltán (1887.–1978.) – pjesnik i prevoditelj, rođen u oblasti Temiš, dobitnik Herderove nagrade 1970. godine;

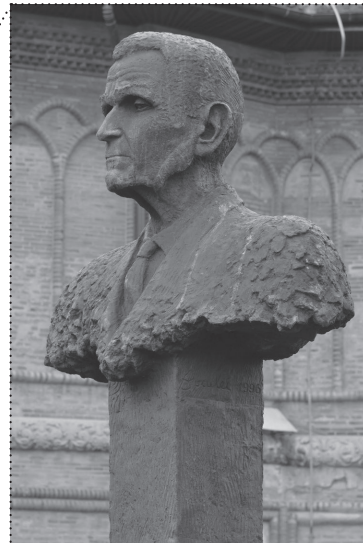
Constantin Diaconovici Loga (1770.–1850.) – učitelj i pisac, rođen na području koje danas pripada oblasti Temiš, borio se za kulturna prava Rumunja u Austro-Ugarskoj Monarhiji;

Avram Iancu (1824.–1872.) – glavna ličnost transilvanijske revolucije 1848./49. za oslobođenje od austro-ugarske dominacije;

Aurel Bărglăzan (1905.–1960.) – inženjer koji se smatra osnivačem rumunjske škole hidraulike, profesor na Politehničkom sveučilištu u Temišvaru;

PÉTER JECZA, SPOMENIK KRALJU FERDINANDU, 1998., TEMIŠVAR, RUMUNJSKA
PÉTER JECZA, MONUMENT TO KING FERDINAND, 1998, TIMIȘOARA, ROMANIA

MIHAI BUCULEI, SPOMENIK CORNELIJU COPOSU, 1996., BUKUREŠT, RUMUNJSKA
MIHAI BUCULEI, MONUMENT TO CORNELIU COPOSU, 1996, BUCHAREST, ROMANIA

Štefan Nădășan (1901.–1967.) – inženjer elektromehanike, profesor na Politehničkom sveučilištu u Temišvaru i član rumunjske Akademije znanosti;

Corneliu Miklosi (1887.–1963.) – inženjer i izumitelj, direktor Komunalne elektroopskrbe i javnog prijevoza u Temišvaru;

Henri Coandă (1886.–1972.) – pionir avijacije i izumitelj;

I. C. Brătianu (1864.–1927.) – vođa Narodne liberalne stranke, pet puta premijer i ministar vanjskih poslova;

Kralj Ferdinand (1865.–1927.) – kralj Rumunjske od 1914. do 1927. godine; prvi vladar triju ujedinjenih rumunjskih vojvodstava;

Pompiliu Nicolau (1881.–1972.) – inženjer specijaliziran za hidrauliku, profesor na Politehničkom sveučilištu u Temišvaru; kratkotrajno ministar javnih radova i komunikacija;

Corneliu Coposu (1914.–1995.) – važan član Narodne seljačke stranke prije dolaska komunista na vlast, politički zatvorenik tijekom 17 godina i osnivač Kršćansko-demokratske narodne seljačke stranke nakon 1989. godine; važna ličnost antikomunističkog otpora u Rumunjskoj;

László Székely (1877.–1934.) – prvi glavni arhitekt Temišvara, autor brojnih javnih zdanja u središtu grada;

Alexandru Ioan Cuza (1820.–1873.) – ujedinitelj i vladar dviju rumunjskih vojvodstava (Moldavije i Vlaške), modernizator rumunjskoga društva.

Širina značenja ličnosti prikazanih u obliku spomenika otkriva da je sjećanje koje ti spomenici nose uglavnom lokalno ili regionalno. Većina navedenih ličnosti regionalnog je značaja, a njihovi spomenici postavljeni su na mjestima koja su povezana s njihovim zanimanjem ili osobnim životom, na primjer pred njihovim kućama ili ustanovama u kojima su djelovali. Stoga je mjerodavno ocijeniti kako se društvo nakon 1989. godine nastojalo ponovno povezati sa svojom zanemarenom prošlošću, s razdobljem prije dolaska Komunističke partije na vlast, s prošlošću koja je bila zaboravljena pa čak i zabranjena. Stručnjaci ističu kako je službena historiografija bila usmjerena prvenstveno na drevne povijesne ličnosti kao što su bili vladari koji su se suprotstavljali tradicionalnim neprijateljima ili ujedinili vojvodstva koja sačinjavaju današnju Rumunjsku.³ Suvremene ličnosti uglavnom su se smatrale potencijalnim suparnicima diktatora Ceaușesca glede legitimnosti i javnog imidža. Stoga nas usporedba tih javnih spomenika s ranijom umjetničkom produkcijom navodi na zaključak da je prijelaz iz totalitarnog režima u slobodno i demokratsko društvo trebao usidrenost u ponovno otkrivenoj prošlosti. Predsocijalistička prošlost iznova je uspostavljena kao javna vrijednost nakon

MIRCEA CORNELIU SPĂTARU, SPOMENIK CHARLESU DE GAULLEU, 2006., BUKUREŠT, RUMUNJSKA
 MIRCEA CORNELIU SPĂTARU, MONUMENT TO CHARLES DE GAULLE, 2006, BUCHAREST, ROMANIA

što ju je totalitaristički režim odbacio ili barem držao u sjeni radi očuvanja kulta ličnosti kakav je bio specifičan za Ceaușescuovu Rumunjsku. Vraćanje sjećanja stoga je prvenstveni cilj društva na području javne umjetnosti, čak i ako njegova nastojanja nisu uvijek trajna i vidljiva na svim razinama. Združivanje prošlosti sa sadašnjošću i ponovno povezivanje vremenskih razdoblja nuždan je korak prema normalnom društvu, a javna umjetnost u tome igra ključnu ulogu. Kako bi se suočilo s očekivanom budućnošću, društvo se počinje sjećati, ponovno pronalazeći svoj ponos, svijest o sebi i identitet. Radi se o zasnivanju budućnosti na prošlosti, ali ne na nacionalnoj i centraliziranoj prošlosti velikih događaja, nego prije na senzibilnijem pristupu povijesti regionalnog i lokalnog karaktera i važnosti.

Umjetnost demokratske Rumunjske stoga ima memorijalan i usredotočeno pedagoški karakter u usporedbi s totalitarnom prošlošću, što je osobito zamjetno u slučaju Temišvara. Slučaj rumunjske prijestolnice ponešto je drugačiji. Iako je i ondje procvata spomenička skulptura posvećena izuzetnim ličnostima iz prošlosti, njihova je relevantnost prije nacionalna i međunarodna nego lokalna ili regionalna. Tako je više rumunjskih ustanova naručilo umjetnička djela koja utjelovljuju političke i kulturne ličnosti koje nisu nužno vezane uz Bukurešt kao specifično kulturno područje, nego uz Bukurešt kao političku prijestolnicu zemlje i europski grad. Kraljevi, političari, pisci i glazbenici kao što su Karlo I. (kralj Rumunjske 1866.–1914.), Ion I. C. Brătianu, Alexandru Ioan Cuza, Șerban Cantacuzino (vlaški vojvoda iz 17. stoljeća), Petre Comărnescu (književni kritičar i novinar), I. L. Caragiale (pisac), Charles de Gaulle, Mihail Sadoveanu (pisac), Corneliu Coposu, Béla Bartók i osnivači Europske Unije dobili su počasno mjesto u javnom prostoru Bukurešta. Tako i prijestolnica ponovno njeguje svoje veze s pretkomunističkom prošlošću, ali na način koji pokazuje njezinu samosvijest kao glavnog grada Rumunjske.

¹ Ovaj je rad nastao uz potporu rumunjskog Ministarstva obrazovanja, CNCS – UEFISCDI, projekt br. PN-II-RU-PD-2013-3-0461.

² Usp. Allan Cochrane, „Making up Meanings in a Capital City: Power, Memory and Monuments in Berlin“, u: *European Urban and Regional Studies* 13/1 (2006.), 5–24; James Beverly, „Fencing in the Past: Budapest’s Statue Park Museum“, u: *Media Culture & Society* 21/ 3 (1999.), 291–311; Emilia Palonen, „The City-text in Post-communist Budapest: Street Names, Memorials, and the Politics of Commemoration“, u: *GeoJournal* 73/ 3 (2008.), 219–230.

³ Usp. Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, Humanitas, Bukurešt, 1997.; Katherine Verdery, *National Ideology Under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceaușescu’s Romania*, University of California Press, Berkeley, 1991.